Kemény Ferencz, reáliskolai igazgató (Budapest): Nemzetköziség és felekezetköziség.

Folyó évi augusztus 22-től 27-ig tartják meg Hágában a II. nemzetközi morálpedagógiai kongresszust, melyről a Szemle a 91. lapon már röviden megemlékezett. Világszerte a legnagyobb érdeklődés mutatkozik ezen kongresszus iránt, melyre közel 200 dolgozatot jelentettek be. Az előttük fekvő hivatalos jegyzék tanúsága szerint Magyarország is méltóan lesz ott képviselve. E sorok íróját a kongresszus elnöksége 3 dolgozat megírására kérte fel. E Szemle szerkesztősége velem együtt azon a nézeten van, hogy az itt közölt dolgozat az ő saját olvasóközönségét is érdekelni fogja, mert bár a fontos problémát főleg oktatás- és nevelésügyi nézőpontból tárgyalja, ez mint minden kulturális tényező szervesen összefügg a szociálpolitikával. Ez a dolgozat, valamint a többi elfogadottak, a kongresszust megelőzőleg külön kötetben fognak megjelenni; a magyar fordítást az elnökség beleegyezésével közlöm. Sőt tovább mentem, s ezen a helyen szolgai fordítás helyett bővített magyar átdolgozást adok. A ( ) közé foglalt részeket mellőztem a külföldnek szánt szövegben. Egyrészt, mert leplezetlen szókimondásukkal könnyen félreértést támaszthattak volna s a világközönségnek még túlzott érzékenységét is tiszteletben kellett tartanom. Másrészt, mert egyes tények és adatok merőben hazai viszonyokra céloznak, aminek kiélesítését szintén elkerülni óhajtottam.

1. Cime után ítélve úgy tűnik, mintha tárgyunk nem illenék egy morálpedagógiai kongresszus keretébe. Épen ezért ennek ellenkezőjének igazolásával és témánk szabatos körülírásával kezdjük, nehogy a gondolatok veszedelmes tömkelegébe sülyedjünk.

Az internacionalizmust és interkonfessionalismust, vagyis nemzetköziséget és felekezetköziséget nem vallási vagy békeügyi vagy pláne politikai szempontból, hanem csupán az iskolához és a nevelésügyhöz való viszonyukban kívánjuk tárgyalni. A pedagógiai nemzetköziség és felekezetköziség tehát az ugyanazon közületben (iskola, család, osztály) levő különböző nemzetiségű és felekezetű tanulókra vonatkozik Aránylag kevés országban ülnek különböző nemzetiségű gyermekek az iskolában egymás mellett, azonban majd mindegyikben együtt járnak a különböző felekezetűek. Aki akár az egyik, akár a másik irányban megkülönböztetéseket tesz, egyenlőtlen, tehát igazságtalan bánásmódot tanúsít, nemcsak a nevelés és a neveléstan legelemibb szabályaiba ütközik, hanem az emberségesség legmagasabb parancsa ellen is vét. Ahol mégis ily jelenségek észlelhetők és így a gyermeki kedélyt, a zsenge gyermeklelket megmérgezik, a jellem fejlődését a leghátrányosabban befolyásolják, ott nem lehet szó erkölcsi nevelésről, jellemképzésről. Hogy lehet szó gondolat- és vallásszabadságról oly növekvő nemzedéknél, amelynek útját az igaz emberségesség felé már eredettől fogva elzárják!

Szeretet, igazságosság és szabadság nélkül való nevelés nem nevelés, hanem a legjobb esetben szolgaságra szoktatás. A szeretet a világon a legerősebb hatalom: az akarat legmagasabb rendű megnyilvánulása egy magasabb egység felé, az egységes világnézet utja és lehetősége. Erre az erőre való nevelést nemzeti szempontok és felekezeti szűkkeblűség nem szoríthatják ki a nevelési rendszerből. A szabadság annyit jelent, hogy kiki a maga módja szerint üdvözülhet; az igazságosság viszont annyit tesz, hogy senki rovására fel nem Írhatjuk, amiben ártatlan; a szeretet végül azt kívánja, hogy megbocsássunk ott is, ahol netalán a vétkesség megállapítható.

Ezzel a megállapítással voltakép végezhetnék is. Minthogy azonban témánk morálpedagógiai megindokolását merítettük csak ki az eddigiekben, már most a kérdés belső tartalmát kívánjuk vizsgálat alá venni. A társadalomban és iskolában megnyilatkozó és a következőkben vázolandó jelenlegi korszellem teszi sajnosán szükségessé, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzunk.

2. Mily messzire is vittük. Akármennyit beszélnek is a XX-ik század felvilágosodottságáról, a rideg igazság az, hogy általában csak egy igen felületes és szemfényvesztő liberális máz létezik, amely mögött a reakció akadálytalanul terpeszkedik. Szenvedélyes küzdelem folyik a felekezetiségért, a benső vallásosság azonban a közöny mocsarába fullad. (A világkultúra levegőjét felekezeti és nemzeti méregáramlatok rontják meg és némely országban veszedelmes lelki járványnyá fajulnak, amely aztán a sokat hangoztatott haladással szemben a tényleges hátramaradottságot világosan napfényre hozzá. Mintha Grillparzernek volna igaza, aki több mint fél évszázaddal ezelőtt mondotta: „Der Zug der neuen Richtung geht von Humanität durch Nationalität zur − Bestialität.”) Tény, hogy korunk normális kultúrája a technikai mögött messze elmaradt.

Igen tanulságos lenne annak statisztikai kimutatása, miképen értékelik (helyesebben, miképen ítélik el) az egyes országokban a nemzetiséget és felekezetiséget. Ez a kimutatás egyszersmint az egyes népek kitűnő morál-etikai osztályozását is adná.

Hogy mennyire nem vagyunk doktrinär rémlátók és hogy az emberiségnek micsoda sebe tátong ebben a kérdésben, számos jelenség és intő szózat igazolja. Csak Luzzattinak, a volt olasz miniszterelnöknek a „Lelkiismereti szabadságról a tudományban” (1910) című művét, avagy Rhys Davidsnak az 1911-ben Lon-

donban tartott népfajok első kongresszusán előadott értekezését kell elolvasnunk, hogy az embernek emberrel való eme kegyetlenkedéseiről tiszta képet nyerjünk.

3. Nemzetköziség és felekezetköziség között igen sok a kapcsolat. A nemzetköziség a jelenkor varázsszava, mely minden téren diadalmasan tör előre addig, amíg a felekezetiség váratlanul meg nem állítja útjában. (A két fogalom közötti párhuzamot már Heine is érezte, amidőn így irt: „Sonderbar! Und immer ist es die Religion, und immer die Moral, und immer ist es Patriotismus, womit alle schlechten Subjekte ihre Angriffe beschönigen.”) A felekezetiség a, nemzetiséggel abban is rokon, hogy legfőképpen az iskolára veti magát, hogy ily módon hatalmát megerősítse és jövőjét biztosítsa.

Mindkettőjük közös tulajdonsága a türelmetlenség és a hatalmi terjeszkedési vágy. Ez a türelmetlenség felvilágosodott elmék előtt érthetetlen, sőt ostoba. Mert minő jogon kapaszkodik valaki saját istenének kabátjába és hogyan ragaszkodhat a maga hazájának földjéhez, ha másokat, akik voltakép ugyanezt teszik, elátkoz? Vagy megillet mindenkit ez a jog, vagy pedig mindenki jogtalanul cselekszik. (A magyarázat az, hogy a hatalom és a hatalmi terjeszkedés vágya sehol még a politikában sem jelentkezik oly rideg formában, mint vallási és felekezeti ügyekben. Bármily meglepőnek tűnjék is ez a kijelentés sokak előtt, a dolgok nyugodt mérlegelése és megítélése igazolni fogja az állítást. Kétségtelen tény, hogy az egyház hatalmi területét „a cél szentesíti az eszközt” elve alapján igyekszik bővíteni.) így aztán a felekezetiség a népek érintkezésében igen gyakran a háborúk egyik főoka, a nemzet és a társadalom keretén belül pedig egy örökké fennálló válaszfal, mely folytonos viszályokat szít. (Csupán a rövidlátó szem láthat ebben meggyőződést; gyűlölet, irigység és leginkább az önzés s a veszélyeztetett érdekek eme jelenség való rugói.)

Hogy mily kielégíthetetlen kíméletlenséggel halad a felekezetiség molochja mindenen keresztül gázoló utján (ad majorem ecclesiae gloriam), azt legjobban igazolja az a tény, hogy még az egészen elvont, teljesen nemzetközi területek is „felekezetiesednek.” Jó példa erre a törekvésre az az egyesületi rendszer, amelyben a tárgyak fölött állandóan a felekezetiségnek mindent uraló zászlaját lengetik. (L. Eijkmann L'Internationalisme scientifique. La Haye, 1912). Nem hiszem, hogy egészséges az a szellem, amelyben alsóbb vagy felsőbbfokú iskolák tanítói felekezetek szerint egyesületekbe különülnek el és így küzdenek egymás ellen, ahelyett, hogy a közös cél érdekében, derék polgárok neveléséért vállvetve dolgoznának. (Mit szóljunk ahhoz, hogy még a nemzetközi béke- és világnyelv-mozgalomban is a legvadabb és legengesztelhetetlenebb felekezetiség dühöng, amint egy szaklap nyíltan bevallja, abból a célból, hogy „Egyházunk áldásos működését előmozdítsuk és minden ország katholikus híveinek szellemi egyesülését a szent kereszt védelme alatt megvalósítsuk.”)

Hogy mily kicsinyes és kegyetlenségig igazságtalan a gondolkodásnak ez a módja, könnyen érthető, ha meggondoljuk, hogy úgy a nemzetiség, mint a felekezetiség bizonyos mértékben öröklött bűnök, melyekről a szegény emberfia éppúgy nem tehet, mint ahogy ártatlan egyéb veleszületett szellem vagy testi fogyatkozásának vagy jótulajdonságainak megszerzésében. Mindez merő véletlen, mert hiszen senki sem irányíthatta születése előtt sorsát, *(Dos est magna parentium virtus,* szerencsés ember, kinek derék szülei vannak, mondta már Horaczius, amit Herder azzal egészített ki, hogy: „A büszkék között a nemzetiségére vagy születésére büszkét tartom a legnagyobb bolondnak.”)

Sem a nemzetiség, sem a felekezetiség nem örökértékűek, mindkettő a legsajátosabb tulajdonunk, mely fölött belátásunk szerint rendelkezhetünk. Ebből folyik az embernek nemzetisége és felekezetisége felett való önálló rendelkezési joga.

4. Amily mértékben tiltakoznunk kell az igaz emberségesség érdekében a felekezetiség túlkapásai ellen, ugyanebből az okból hangsúlyoznunk kell a hit valamely formájának és a valamely államhoz való tartozandóság bizonyos formájának szükségességét. Az erkölcsi öntudattól függetlenül belső szükség a gyermekeknek vallásos és hazafias nevelése, hiszen ez a nevelés a gyermeki érzés fejlesztője és az emberszeretet istápolója, mely a gyermekben erkölcsi kötelességeinek tudatát erősíti és a későbbi férfiút állhatatosságra, a szenvedések és ellenszenves dolgok elviselésére szoktatja. Mindez, tiszta és értékes jellemfejlesztés. Azt is el kell ismernünk, hogy a hit általában erkölcsi támasztékot ad a népnek. Másrészt azonban el kell ismernünk annak szükségességét is, hogy úgy a vallásnak, mint a hazaszeretetnek megvan és meg kell, hogy legyen a maga fejlődésképessége; hogy tehát a vallás és a hazaszeretet, e kultúrfenomen, az emberiség fejlődésének minden fokához kell, hogy szükségszerűen alkalmazkodjék, vagyis hogy a szeretetről (emberszeretetről) alkotott értékfogalomnak mind humanisztikusabb irányban kell tökéletesednie.

5. Hogy az általános fejtegetések teréről a különösre térjünk, már most a nevelés és tanítással kapcsolatban vizsgáljuk a kérdést, minthogy − amint hangsúlyoztuk, − úgy a felekezetiség, mint a nemzetiség legfőképpen az iskolára vetik magukat. Mindjárt vizsgálódásaink kezdetén felmerül a kérdés: szabad-e a még zsenge gyermekre dogmák formájában nézeteket kényszerítenünk, amelyek gyakran saját meggyőződésével is ellentétben állanak és így szellemi önállóságát megölik, türelmességét gyengítik és így jellemét csirájában rontják? (És hihető-e, hogy még sokat magasztalt évszázadunkban is bizonyos országokban a tanulók felekezetük szerint ülnek különböző padokban?!) Hogy miképen áll a felekezeti bujtogatás kérdése az iskolákban, azt egy újabb írás beszéli el Németországot illetőleg, magam pedig saját tapasztalataim alapján ez irás adatait (Konfessionalismus und Schule von K. Gutman, München 1910) egy másik országot illetőleg erősíthetem meg.

Túlmesszе vezetne, ha most mindazokat a reformjavaslatokat tárgyalás alá vennők, amelyek évek óta napról-napra felmerülnek és egy oly államiskola eszméjével foglalkoznak, melyben a felekezeti és nemzeti egyenjogúság tényleg meg van valósítva. Legyen elég utalnunk az ezirányú rengeteg irodalomra.

6. Évek óta fájdalmas és sürgős szükségét érzem annak, hogy gyenge hangomat a tudás és lelkiismereti szabadság korlátozása ellen magam is felemeljem. Senki sem foszthető meg attól a jogtól, hogy az embeirség nagy világ lelkiismeretéhez forduljon akkor, ha szava saját hazájában hatástalanul hangzik el. Meg is vagyok győződve, hogy csak egy ilyen nemzetközi memenióra van szükség, hogy a felvilágosult lelkek millióinak eszmeközössége e tekintetben öntudatra ébredjen. Nemzetiség és felekezetiség az a centrifugális erőpár, mely az emberiség természetes és erkölcsi egységét szétrobbanással fenyegeti. A nemzetköziséggel a munkának csupán felét végezzük el, valóban tartós nemzetköziség felekezetköziség nélkül nem képzelhető el, minthogy ez utóbbi az előbbinek feltétele. Annak az emeltyűnek, amelylyel az emberiség új tavasza elővarázsolható, két vége van: a nemzetköziség és a felekezetköziség. Vallási béke nélkül társadalmi béke nem képzelhető, enélkül viszont lehetetlen a nyugodt és szabályozott kultúrfejlődés.

Tézisek:

I. Az iskolában csupán a legtökéletesebb nemzeti és felekezeti liberalizmusnak van helye. Ebből folyik: *a)* hogy a tanító elnevezésre csupán az formálhat jogot, aki a nemzetiség és felekezetiség kérdésében minden előítélettől ment, *h)* hogy mindazoknak, akik valamely ország tanításügyének vezetésével bízatnak meg, úgy a nemzetiség, mint a felekezetiség kérdésében minden előítélettől menteseknek kell lenniök.

II. Amíg a nevelés és tanításban nem uralkodik a legtökéletesebb egyenjogúság, addig e két fogalom a jellemfejlesztés szempontjából egyáltalán nem, vagy csupán negativ értelemben jöhet számba.

III. A kívánatos felekezetköziség megvalósításának hathatós eszköze lehetne a különböző felekezetű lelkipásztorok jóakaró közreműködése.